

Kur'ân'da Medîne Yahudilerinin Farklı Yahudilik İnanç ve Anlayışları Üzerine Bir Bakış Denemesi

Burcu DİLEK* / Abdülhamit BİRİŞİK**

Öz: Hicret'ten sonra nazil olan ayetlerde müslümanlar ile yahudiler arasında pek çok olayın cereyan ettiği, her iki toplum arasında dini anlayış farklılıklarının baş gösterdiği çok açık bir biçimde gözlenmektedir. Müslümanlar ile yahudiler arasında Medîne döneminde ortaya çıkan inanç ve tutum farklılıkları Kur'ân-ı Kerîm'de yer almış ise de Medîne yahudilerinin bu inanç ve tutumlarının Hz. Musa'dan itibaren ortaya konan Yahudilik ile bir paralellik arz edip etmediği önemli bir mesele olarak dillendirilmiştir. Zira özellikle son birkaç asırdır bu konularda araştırma yapan kim-seler Medîne yahudilerinin inanç ve tutumlarından bazısının genel Yahudilik çizgi-sine uymadığını, Kur'ân'ın getirmiş olduğu eleştirilerin tüm Yahudiliği bağlamaya-cağını söylemişlerdir.

Bu çalışmada Medîne yahudilerinin Kur'ân-ı Kerîm'de ifadesini bulan problemleri inanç ve algıları temel başlıklar haline sunulmaya çalışılıp Allah, peygamber, kitap ve ahiret inançları tek tek incelenecektir. Medîne yahudilerinin -atalarından farklı olarak- Üzeyr'i Allah'ın oğlu kabul etmeleri, Cebrâil'i düşman görmeleri ve kible konusunda farklı bir tavır göstererek müslümanlara karşı cephe almaları müstakil olarak işlenecektir. Kur'ân'da yahudilerin birçok inanç probleminden bahsedil-mekle beraber biz en çok tartışılan bu üç konuyu seçmeyi uygun gördük. Konu hem tefsir, siyer, İslam tarihi ve hadis kaynakları yardımıyla hem de modern, Batı dün-yasına ait çalışmalarla ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cebrâil, Medîne, Kible, Üzeyr, Yahudilik.

An Overview on the Different Beliefs and Understanding of the Jews of Medina in Koran

Abstract: It has frankly been observed in the verses of Koran revealed after Hijra that several incidents have been occurred between muslims and jews, and differences about religion approach between two groups. The differences in beliefs and attitudes revealed between muslims and jews during Medina period have been mentioned in

---

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Koran. But it has been questioned that whether this beliefs and attitudes of jews of Medina have similarity with Judaism which has been exhibited since Moses. Researchers who have been working on this issue for last several centuries say that some of beliefs and attitudes of jews of Medina different from general Judaism and the criticism of Koran has not include all of the jews.

In this study, problematic beliefs and perceptions of jews of Medina about God, prophets, scripture, afterlife will be examined. Unlike their ancestors, theirs accepting Uzeyr as the son of God and Gabriel as an enemy, and their hostile attitudes about qibla will be independently studied. There are many belief problems of jews in Koran but we chose these three subject which the most discussed. The issue will be studied with the help of source of Tefsir, Siyer, Islamic Historiy, Hadith as well as modern, western studies about Koran.

Keywords: Gabriel, Medina, Qibla, Uzeyr, Judaism.

İktibas / Citation: Burcu DİLEK / Abdülhamit BİRİŞİK, “Kur’ân’da Medîne Yahudilerinin Farklı Yahudilik İnanç ve Anlayışları Üzerine Bir Bakış Denemesi”, *Usûl*, 24 (2015/2), 71 - 104.

I. Arabistan Yarımadasında Yahudilik

Yahudilerin Arabistan Yarımadası’na yerleşmesi ile ilgili olarak Arap tarihi kaynaklarında bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu kaynaklardan bir kısmına göre yahudilerin Hicaz’a yerleşmesi Hz. Musa’nın Amâlikâlılarla savaştığı zamana kadar götürülebilecek iken diğeri bir grup kaynağa göre Hz. Davud’un Medîne’de putperestlere karşı mücadele ettiği dönemle ilişkilendirilir. Bu ikincisi Kudüs’teki Mabel’in ilk defa yıkılmasından sonra, bağışlanan seksen bin Mabel sakininin Arabistan’a doğru yola çıkması ve daha önce orada yaşayanlara katılması hadisesini hatırlatır. Ancak Hicaz’a yerleşen yahudilere dair kesin bilgiler Aramice belgelerde ve Nabatîlere ait daha çok Ula, Medain ve çevresinde ortaya çıkan bulgularda bulunmaktadır. Yahudi ismine sahip kimselerin Hicaz’da ikamet ediyor olması ve bu kimselere dair bazı kayıtlar dikkat çekici ipuçları olarak kabul edilebilir. Sözelimi, mezar taşlarında ve buna benzer tarihi kalıntılarda geçen isimler oldukça önemlidir. Bunlar arasında Kitab-ı Mu-

kaddes'te zikredilen birçok isim vardır; ancak Aramî ve Arap kültürünün etkisiyle değişime uğramışlardır. Yine de bu kayıtların çok azı yahudilerin Arabistan'daki yaşamlarına dair bilgi vermektedir.¹

Uzun süre adının Yesrib olduğu bilinen ve Hicret'ten sonra adı Medînetü'n-Nebî veya kısaca Medîne olarak değişen şehirde Benî Kaynuka, Benî Badîr ve Benî Kurayza adlarıyla üç ana yahudi grup ve birçok küçük grup bulunmaktaydı. Eldeki tarihi bilgilere göre üç ana grubun yahudi mültecilerin soyundan mı geldikleri yoksa yahudi dinini kabul eden Arap aileleri mi oldukları tam belli olmamakla birlikte bunların aslen İsrâiloğulları'nın soyundan olduğu ve bu kimliklerini Hz. Peygamber (s.a.) zamanına kadar korudukları görüşü daha isabetli olacaktır. Hz. Peygamber'in onlara karşı tavrı ve Kur'ân-ı Kerîm'in Medîne yahudilerine yönelik kullandığı üslûp bu tercihi daha kuvvetli kılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber Kurayzaoğulları'nı kuşattığında, Allah'ın geçmişte İsrâiloğulları'na verdiği cezayı hatırlatarak (el-Bakara 2/65; el-A'raf 7/166), onlara "*maymunların kardeşleri*" demesi iki topluluğun soyca bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bunun aksi olsaydı Hz. Peygamber'in bu söylediğini Yahudiler, onun aleyhine kullanmaktan çekinmezlerdi.²

Medîne sakinlerinden olan Arap yarımadası yahudileri ile ilgili bilgimiz büyük oranda İslâmî kaynaklardan gelmektedir. Bunun sebebi, onların İslâm'la karşı karşıya gelmesi, Hz. Muhammed'in (s.a.) onları İslâm'a davet etmesi, onların mukavemet göstermesi, bunun üzerine haklarında vahiy inmesi, hadislerde onlara işaret edilmesi ve tefsir, siyer, tarih, edebiyat kitaplarında onlardan bahsedilmesidir.³ Bu kaynaklarda yahudilerin Medîne'ye ilk olarak hangi tarihte ve ne şekilde geldikleri noktasında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Ancak yahudilerin Medîne'ye gelme sebeplerine dair en çok kabul gören rivayet Buhtun-nasr işgali ile ilgili olandır.

¹ Konunun ayrıntısı için bk. Hirschberg, H. Z'ew, "Arabia", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem, ts., 2. ed., II, 294.

² Arslantaş, Nuh, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005, s. 39.

³ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, I-X, Mektebetü'n-Nehda, Bağdad 1970, VI, 511-512.

Buhtunnasr, Beytü'l-Mukaddes'i yıkıp halkın bir kısmını sürgün edip İsrailoğulları'nın bir kısmını da esir alınca bazı yahudi zümreleri Arabistan taraflarına gittiler; Vadi'l-Kurâ, Teyma ve Yesrib'e yerleştiler. Yesrib şehrinde, Cürhümlüler'den bazı topluluklarla Amâlîka'nın kalıntıları bulunuyordu. Yahudiler zamanla çoğalmaya, Amâlîka ve Cürhümlüler ise azalmaya başladılar. Sonunda yahudiler onları Yesrib'den çıkarıp şehri ele geçirdiler, binalarına, tarlalarına ve hurmalıklarına el koydular. Bu şekilde yahudiler uzun zaman Yesrib'de yaşamış oldular.⁴ Yahudiler şehrin hâkimiyetini ele geçirdikten sonra Medîne'nin hızla gelişmesine ve şehirleşmesine önemli katkılarda bulundular. Ayrıca sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan hâkim konuma sahip oldular.

İslam'ın ortaya çıkmasına yakın zamanlarda yahudilerin Arabistan'ın birçok bölgesine yayılmış olduğu görülmektedir. Bu yahudi gruplar Eyle Limanı'ndan Yemen ve Oman'a, Medîne'den Bahreyn'e kadar olan bölgelere yayılmışlardı. Ancak Mekke'de yok denecek kadar az bulunuyorlardı.⁵ Yahudilerin Babil sürgünü sonrasında başlayan Medîne'deki hayatları Peygamber efendimiz (s.a.) ile yaşadıkları anlaşmazlıklara kadar devam etmiştir. Yahudiler Medîne Vesikası'na aykırı tavır ve davranışları sonucu Medîne'den de sürülmüşler, çevre bölgelere yerleşmişlerdir.

Hız. Peygamber (s.a.), Medîne'ye gelişinin ilk aylarından itibaren yahudilerin kendisini Allah'ın bir elçisi, bir peygamber olarak kabul etmeleri için büyük bir çaba göstermiştir. Kimi yahudiler İslâm'ı kabul ederken, bir kısmı çekimser kalmış, büyük bir kısmı ise İslâm'a karşı cephe almış ve gerektiğinde savaşmıştır. İslâm'ı erken dönemde içtenlikle kabul edenlerin en seçkini aynı zamanda itibarlı bir din adamı olan Abdullah İbn Selâm'dır.⁶ Medîne'de yahudiler, müslümanlar ve hassas konulardaki tavırları ile kendilerini ele veren münafıklarla birbir iletişim halinde idiler. Hicret'ten sonra Allah Resûlü'nün hazırlattığı bir hukuki metin olan Medîne Vesikası her grubun birbiriyle olan iletişiminin sı-

⁴ Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Büldân : Ülkelerin Fetihleri* (trc. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 2. bs., s. 19-20.

⁵ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 460.

⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 477.

nırlarını da çizmekteydi. Örneğin Medîne’de müslümanlar ve yahudiler arasındaki ilişki ile ilgili İbn İshak (ö. 151/768) Resûlullah’ın muhacirler ve ensar arasında anlaşma imzaladığını, yahudilerle de anlaşmasını, onları dinlerinde ve mallarında serbest bıraktığını; ancak bunun yanında yahudilere bir takım şartlar ve mükellefiyetler de yüklediğini aktarmıştır.⁷ Bu anlaşmada müminlerin birbirlerinin dostu olduğuna ve yahudilerden müminlere uyanlar için yardım sağlanacağına, onlara zulmedilemeyeceğine değinilmiştir. Herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşüldüğünde Allah’a, Resûlullah’a danışılacağı yazılmıştır. Yine anlaşmaya göre yahudilerin dininin yahudilere, müslümanların dininin müslümanlara ait olacağı ifade edilmiştir. Ancak kim zulmederse ve günah işlerse bu davranışı kendisinden ve ehlinde başkasını helak etmeyecek ve bu şartlar tüm yahudi kabileleri için geçerli olacaktır.⁸

Medîne anlaşmasının yürürlüğü yahudiler açısından pek uzun sürmedi, sükûnet ortamı üç büyük yahudi kabilesinin önderliğinde yahudilerin anlaşmayı bozmaları ile sarsıldı. Sırasıyla Kaynuka, Nadîr ve Kurayza yahudileri Medîne Vesikası’na aykırı tutumları sonucu şehirden sürgün edildiler. Yahudilerin düşmanlıkları sonucunda Medîne döneminin ilk çeyreğinde cezalandırma eylemleri başladı, ikinci ve üçüncü çeyreğinde ise Medîne’den sürülmeleri, güçlerinin kırılması ve Medîne çevresinde yaşayan bazı gruplarının sürgün edilmesi gerçekleşti. Cezalandırma eyleminin bir zorunluluktan kaynaklandığını ve İslâm toplumuna yönelik ortaya çıkan fesat ve tehlikeyi önlemek amacıyla yürürlüğe konduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle yalnızca problem çıkarıcı ve tehlikeye neden olan gruplar mer’i hukuk çerçevesinde cezalandırılmıştır.⁹ Medîne’de yahudiler ile müslümanlar arasında cereyan eden bu olaylardan Kur’ân-ı Kerîm’de yer yer ayrıntılı olarak yer yer de özetle bahsedilmiştir. Örneğin Benî Nadîr’i Hz. Peygamber’e karşı savaşmaya teşvik eden, onlara yardım edeceğini söyleyen ancak savaş zamanı en zor durumda yahudileri yüzüstü bırakan münafıklarla yahudilerin ortaklığı, sonucunda da Benî Nadîr’in yenilgiye

⁷ İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâluddin Abdülmelik, *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (thk. Süheyl Zekkar), I-II, Daru’l-Fikr, Beyrut 1992, I, 351.

⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I, 353.

⁹ Derveze, İzzet, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı* (trc. Mehmet Yolcu), I-II, Denge Yayınları, İstanbul 2012, 3. bs., II, 395.

uğrayarak sürgün edilmesi ve her iki grubun ebedî cehennem azabına uğratılacağı Haşr sûresinin 16 ve 17. ayetlerinde zikredilmiştir.¹⁰ Yine Ahzab sûresinin 26. ayetinde “*Kitap ehlinden müşriklere yardım edenler*” şeklinde bahsedilenlerin, Hendek Gazvesi’nde müşriklerin safında yer alarak Allah Resûlü ile anlaşmayı bozan Benî Kurayza olduğu anlaşılmaktadır.¹¹

II. Kur’ân-ı Kerîm’de Yahudiler ve İnanç Problemleri

Medîne yahudilerinin inanç ve anlayışlarının asıl gövdeyi oluşturan yahudilerden farklı olup olmadığını anlayabilmek için genel Yahudilik telakkilerinin ne olduğunu bilmekte yarar bulunmaktadır. Bu sebeple aşağıda öncelikle Kur’ân’da İsrailoğulları ve genel Yahudilik hakkında bilgi verilecek sonra da Medîne yahudilerine ve onların Yahudilik anlayışlarına bakılacaktır. Bu konudaki en temel ayracımız Mekke ve Medîne dönemleri olduğu için ayetleri bu tasnife göre ele alacağız. Mekke döneminde inen ayetlerde Arabistan dışı Yahudilik ile ilgili de bilgi bulunmaktadır. Câlîb-i dikkattir ki bu âyetlerin büyük bir çoğunluğu geçmişten bahsetse de Medîne yahudilerini eleştirmek maksadıyla inzal edilmiş gibidir.

A. Mekkî Sûre ve Âyetlerde İslâm Öncesi ve Arabistan Dışı Yahudilik ve Yahudiler

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan birçok ayette İslâm öncesindeki yahudilerin dinî, içtimaî, ferdî durumlarından ayrıntılı olarak söz edilmektedir. Hz. Muhammed’den (s.a.) önceki peygamberler devrinde yaşayan yahudilere dair verilen bilgiler daha çok Mekkî sûre ve âyetlerde anlatılmıştır. Bununla hem Resûlullah ve ashabı Mekke’de çektiği sıkıntılar konusunda teselli edilmiş hem de tevhid-şirk mücadelesinin her zaman yaşandığı, yanlış tarafta olanların başlarına nelelerin geldiği ibret maksadıyla ifade edilmiştir. Yahudilerle ilgili Mekkî âyetlere baktığımızda İsrailoğulları’nın tarihine dair birçok anlatımla karşılaşmaktayız.

¹⁰ İbn Atiyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib, *el-Muharreru’l-vecîz fi tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz* (thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed), I-VI, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2001, V, 290.

¹¹ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-beyân an te’vîl-i âyi’l-Kur’ân* (thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Türki), I-XXVI, Dâru’l-Hicr, Kahire 2001, XIX, 72.

Bunlara örnek olarak Hz. Musa ile Firavun arasında geçen İsrailoğulları'nı Firavun'dan kurtarma mücadelesi (eş-Şuarâ 26/16-17; ed-Duhan 17-18), İsrailoğulları'nın vahye muhatap kılınmaları (İbrahim 14/5-8; el-Muminun 23/49; el-Kasas 28/43), düştükleri hatalar sebebiyle cezalandırılmaları (el-En'am 6/42-45; el-A'raf 7/155-156), şirk batağına saplanmaları ve sonrasında cereyan eden olaylar (el-A'raf 7/148; Tâhâ 20/88) gibi birçok başlık vardır. Yine yahudi topluluğunun geçmişten bu yana değişmeyen karakterine dair de Mekki sûrelerde bilgi verilmiştir. Küfrân-ı nimette bulunmaları (el-A'raf 7/160; Yûnus 10/93; el-Casiye 45/16-17), peygamberlere ve inananlara karşı kötü tutumları, her seferinde vahye kulak tıkamaları (el-En'am 6/42-45; er-Ra'd 13/42-43; Fussilet 41/45) gibi tavırlar bu karakterlerine örnek olarak gösterilebilir.

Mekke döneminde Kur'an-ı Kerim'in Tevrat'ı ve İncil'i doğrulayan bir kitap olduğu aktarılmış, bu bakımdan Mekki ayetlerde vurgu itikadî alana yönelmiştir. Anlatım, yahudi ve hıristiyanlardan bir kısmının Allah'a inanması ve Hz. Peygamber'den (s.a.) önceki peygamberlerin getirdiği tevhit akidesiyle sınırlı tutulmuştur.¹² Bunun yanında yahudilere Mekke döneminde yapılan hitaplar ılımlı bir üsluba sahiptir. Müşrikler çok daha ağır ifadelerle eleştirilirken Ehl-i kitap, Medine döneminde kendilerinin kusurları sebebiyle ilişkiler bozulana kadar, çok daha yumuşak bir üslup ile İslâm'a davet edilmiştir ki bu tabii karşılanmalıdır. Kendileri ile herhangi bir problem yaşanmayan insanlara yönelik sert ifadeler kullanılmasının veya ağır kelimelerle eleştirilmesinin hikmete uygun olmadığı izahtan varestedir.

Genel itibariyle Mekki sûre ve âyetlere baktığımızda Ehl-i kitaba yapılan hitabın sert olmadığını ve uzlaşma yollarının arandığını görürüz. Bu konuda temel ilke şu ayetle özetlenmiştir:

“İçlerinden (aşırılık gösterip insanlara) zulmedenler hariç Ehl-i kitap ile en güzel şekilde mücadele edin; onlara ‘Biz, bize ve size indirilene iman ettik, bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir, biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz’ deyin.” (el-Ankebut 29/46)¹³

¹² Câbirî, Muhammed Abid, *Medhal ilâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Merkezi Dirâsâtî'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut 2007, 2. bs, s. 204.

¹³ İlgili âyetin metni şu şekildedir:

Üslubun Mekke döneminde oldukça uzlaşma arayıcı ve ılımlı olması dikkat çeken bir durumdur. Böylece Ehl-i kitap ikna edilmeye çalışılmış ancak inatla küfür ve isyanda karar kılan ve yola gelmeyen muhataplar -Medenî ayet ve sûrelerde de görüleceği üzere- kendilerine sert üslubun kullanılmasının yolunu açmışlardır.

Mekkî sûrelerin diliyle yahudilerin bazısının zihnindeki Allah inancına bakılacak olursa çok çarpık bir anlayışa sahip oldukları görülür:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلِمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

“Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmediyerek Allah’ı gerektiği gibi tanımadılar. De ki: ‘Musa’nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, sizin de parça parça kağıtlar halinde ortaya çıkardığınız ama pek çoğunu gizlediğiniz, sizin ve babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab’ı kim indirdi?’ Allah indirdi de sonra da onları kendi hallerine bırak, daldıkları bataklıkta oynasınlar.” (el-En’am 6/91)

Yukarıdaki âyete bakıldığında yahudilerin birkaçının genel olarak vahiy olgusunu yok saydıkları görülmektedir. Âyet ilk etapta onların Allah inancındaki bozukluğa vurgu yapıyor görünse de aslında Allah, peygamber ve vahiy algılarının tamamını kapsayan bir problemi ortaya koymaktadır. Yahudilerin müşriklere benzer ifadeler kullanmaları birlikte yaşamadan kaynaklanan etkileşimi gözler önüne sermektedir. Resûlullah’tan (s.a.) Allah’ı tarif etmesini istemeleri ve O’nu görmek istemeleri (ez-Zümer 39/67),¹⁴ O’nun istirahatete çekildiğini düşünmeleri (Kâf 50/38-39)¹⁵ ve bunlarla ilgili nazil olan ayetler O’nu hakıyla tanımadıklarına örnek olarak gösterilebilir. Yahudilerin bir kısmının istedikleri şeyler O’nu somut bir varlık olarak kabul ettiklerinin göstergesi sayılabilir.

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا أَمَّا بِالَّذِي أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ وَالْحَقُّ وَالْهُكْمُ وَاجِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ.

¹⁴ İlgili âyetin metni şu şekildedir:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ.

¹⁵ İlgili âyetin metni şu şekildedir:

Mekkî sûre ve ayetlere yansıyan yahudilerle ilgili bir başka problemlili tutum da Allah Resûlü'nün (s.a.) peygamberliğini inatla reddetmeleridir. Mekke müşrikleri bir peygamberin herkes gibi insan olmasını kabullenmeme bahanesiyle Hz. Peygamber'i inkâr ediyorlar, onda mucizevi bir yön aramakta ısrar ediyorlardı. Bu inanışlarının yanlış olduğunu ispatlamak için Allah onlara, Ehl-i kitaba danışmalarını söylemektedir. Çünkü o dönemdeki yahudiler de dâhil kitabî dine mensup olan kimseler peygamberlerin vasıflarını bilir, kendileri gibi "beşer" olan peygamberlere iman ederlerdi. Bu kimseler peygamber inancı noktasında doğru düşündükleri için müşriklere, peygamberlerin vasıflarını "ehl-i zikr"e sormaları söylenmiştir (en-Nahl 16/43; el-Enbiya 21/7).¹⁶ Ancak yahudiler Resûlullah'a "أَلَسْتَ مُرْسَلًا" (*Sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber değilsin!*) (er-Ra'd 13/43) diyerek onu kabul etmedikleri yolundaki tavırlarını açıkça ortaya koymuşlardır. Onlara cevaben Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın ve Abdullah İbn Selam gibi iman etmiş kitap ehlinin, Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahit olmasının yeterli olacağı söylenmiştir (el-En'am 6/42-45).

Yahudilerin yine sıkıntılı tavırlarından bazıları kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük etmeleri, Hz. Peygamber (s.a.) ve onun getirdiği tebliği reddetmeleri, dünyaya tamah edip kendi inandıklarından da taviz vermeleri şeklinde sıralanabilir. Tıpkı öncekiler gibi Resûlullah döneminde yaşayan yahudilerin de Kitap konusunda şüphe içinde olduklarını Şûrâ sûresinin 14. ayetinden anlamaktayız:

وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ

"Kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki kıskançlık ve azgınlık yüzünden fırkalara bölündüler. Eğer belli bir süreye kadar erteleme sözü Rabbinden gelmiş olmasaydı, aralarında iş mutlaka bitirilirdi. Onların ardından Kitab'a mirasçı olanlar da onun hakkında, işkillendiren bir kuşku içindedirler."

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ.

¹⁶ İlgili âyetin metni şu şekildedir:

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ.

Bu ayetten, yahudilerin Hz. Peygamber gönderildiğinde onu kıskandıkları, üstünlük elde etmek için birbirlerine düşman kesildikleri ve sonucunda fırkalara ayrıldıkları anlaşılmaktadır. İhtilafa düşme sebebi kendilerine gönderilen beyanın eksik olması değildi, onların birbirlerine düşmanlıkları ve dünyaya olan hırsları idi.¹⁷ Ancak Allah Hz. Peygamber'e bazı sıkıntıları sadece kendisinin yaşamadığı mesajını vererek bir bakıma peygamberini teselli etmiş, tevhide çağırmaya devam etmesini, emrolunduğu gibi dosdoğru olmasını ve onlara uymamasını söylemiştir (eş-Şûrâ 42/15). Bunların dışında yahudiler Mekke müşrikleri ile işbirliği içerisinde bulunarak İslâm'a ve müslümanlara karşı dolaylı olarak savaşmışlardır. Bu tavırları ise psikolojik olarak Resûlullah'ı ve ashabını sıkıntıya sokmuştur. Yahudilerin ve müşriklerin söz konusu ilişkileri dinî ve sosyal anlamda birbirlerine benzeşmelerine sebep olmuştur. Şu kadar var ki, Mekke'de sayıca az oluşları ve muhataplıklarının dolaylı olması hasebiyle Mekki ayetlerde Hz. Peygamber'in çağdaşı yahudilere dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Mekke döneminde yahudiler doğrudan Hz. Peygamber (s.a.) ile mücadeleye etmemişler ama müşrikler ile işbirliği yaparak onun risâletine gölge düşürmeye çalışmışlardır.

B. Medenî Sûre ve Âyetlerde Medîne Yahudiliği

Medenî sûre ve ayetlerde yahudilere karşı kullanılan üslûbun giderek sertleştiği göze çarpmaktadır. Mekki sûrelerde gördüğümüz yahudilerin değişken tarihinde katlandıkları sıkıntıların ortaya konması durumunun aksine; Medenî sûrelerde yahudilere kınama, suçlama, tehdit ve intikam üslupları ile hitap edilmiştir.¹⁸ Ancak bu geçiş birden olmamıştır, hicretten önce son zamanlarda değişmeye başlayan üslûp Medîne'de ilişkilerin gerilmesine paralel olarak sertleşmiştir. Medenî sûre ve ayetler ise Medîne döneminde yoğun bir tartışma ortamının ortaya çıktığına dair net bilgiler vermektedir. Hangi cemaatin doğru olduğu ve kurtulduğu münakaşasının bir ara ciddi bir şekilde gündeme geldiği

¹⁷ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Abdullah b. AbduMuhsin et-Türkî), I-XXIV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, XVIII, 454.

¹⁸ Cabirî, *Medhal*, s. 389.

görülmektedir. Yahudi ve hitistiyanelardan her bir grup sadece kendilerinin cennete gireceğine inanıyorlardı ve ötekini değerlerini hiçe sayıyorlardı.¹⁹ Yine Medenî ayetlerde göze çarpan bir başka nokta da yakın akraba ilişkisidir. Atalarından torunlarına intikal eden karakterin asırlar boyunca değişmediğine Medenî sûre ve ayetlerde vurgu yapılmıştır.²⁰

Medîne’de indirilen ilk sûre olan Bakara’da müminlere Ehl-i kitaba karşı af ve hoşgörü yolunu tutmaları söylenmiştir. Ehl-i kitabın kıskançlıkları ve müminleri doğru yoldan çıkarma çabaları için Allah emrini yerine getirinceye kadar beklemeleri, hoş görmeleri zikredilmiştir (el-Bakara 2/109).²¹ Ancak Ehl-i kitaba karşı sergilenen ılımlı tavır inatçı tutumları sebebiyle zamanla onlara muamele değişmiş, müminlere onlara karşı dikkatli olmaları uyarısı yapılmıştır. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ (*Ey iman edenler! Ehl-i kitaptan bir gruba boyun eğip uyacak olursanız sizi imanınızdan döndürüp kafir yaparlar.*) ayeti (Âl-i İmrân 3/100) muamelenin sertleşmeye başladığını gösteren ilk emârelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Medîne’deki yahudilerin çoğunluğu, ortak zemine sahip olsalar bile, müslümanlara karşı olan olumsuz tutumlarını değiştirmediler. Zamanla Allah’ın müminlere nasip ettiği vahiy ve nübüvvet gibi nimetlere dair kıskançlıkları tebarüz etti (en-Nisa 4/53-54) ve müminleri yoldan çıkarmak, inançlarından döndürmek için her türlü çabayı sarf ettiler.²² Bunu da Allah’ın yolunu eğri göstermeye çalışarak, dalalet için hakikati feda ederek sağlamaya çalıştılar (Âl-i İmrân 3/99-100; en-Nisa 4/44). Gizlice kurdukları komploların en bariz örneklerinden biri de Âl-i İmrân sûresinin 72. ve 73. ayetlerinde anlatılmıştır. Burada yahudilerden bir kısmı aralarında anlaşma yaparak müminleri doğru yollarından saptırmak istemişlerdir:

¹⁹ Paçacı, Mehmet, *Çağdaş Dönemde Kur’an’a ve Tefsire Ne Oldu?*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008, s. 182.

²⁰ Derveze, Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı, II, 345.

²¹ İlgili âyetin metni şu şekildedir:

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتَصُوا
وَاصْنَعُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

²² bk. el-Bakara 2/109; Âl-i İmrân 3/69; en-Nisa 4/167.

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهُ النَّهَارِ وَكَفَرُوا آخِرَهُ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ
أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Günün başlangıcında müminlere indirilenlere (görünürde) iman edin, günün sonunda ise inkâr edin. Umulur ki onlar (dinlerinden) dönerler. Ve kendi dininize tâbi olanların dışındakilere inanıp, güvenmeyin.” (Âl-i İmran 3/72-73)

Bu ayetten Medîne yahudilerinin kendilerinden başka kimseye güvenmedikleri de açıkça anlaşılmaktadır. Müminler, onların dinine tâbi olmadıkları için güven telkin etmeyen bu sebeple onların nazarında düşman kabul edilmeye müsait bir grup olmuşlardır.

Medîne döneminin sonlarına doğru nazil olan Maîde sûresinde, yaşanan birçok münasebet dolayısıyla yahudilerin müminler açısından nasıl konumlandırılması gerektiğini net bir şekilde ifade eden ayetler arasında sûrenin 82. ayeti bulunmaktadır. Ayette müminlere düşmanlık etme konusunda insanların en şiddetlilerinin yahudiler ve müşrikler olduğu zikredilmiştir.²³ Müminler Mekke’de müşriklerin işkencelerine katlanmak zorunda kaldıkları gibi Medîne’de de yahudiler tarafından aynı muameleyi görmüşlerdi. Bu sebeple çok net bir şekilde müminler Medîne’de yahudilerin en azılı düşmanları oldukları konusunda uyarılmıştır. Bu da bize yahudi ve müşriklerin imandan en uzak, fasıklık ve dünya hırsı konusunda en uç noktalarda olduklarını göstermektedir. Hevalarına düşkünlükleri, fesatları, hakka karşı kibir ve inatları, peygamberleri yalanlama ve öldürmeleri sebebiyle öne çıkmışlardır.²⁴ Ehl-i kitapla ilişkilerin kopma noktasına geldiğini gösteren ayetlerden birisi de Mâide sûresinin يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فإِنَّهُ مِنْهُمْ

الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ şeklindeki âyetidir (el-Mâide 5/51).²⁵ Yine onları dost

²³ İlgili âyetin metni şu şekildedir:

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَسَبُوا رُؤُوسَهُمْ وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ.

²⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-VIII, Matbaa-ı Ebuzziya, İstanbul 1936, II, 1792.

²⁵ Âyetin meali: “Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudur. Sizden de kim onları dost edinirse, o kimse onlardan olur. Şüphesiz Allah zalimleri hidayete erdirmez.”

edinenlerin Allah ile ilişkisinin kesilmiş olacağı (Âl-i İmrân 3/28), onların her fırsatta müminleri sıkıntıya düşürmenin yollarını aradıkları için sırdaş edinilmemeleri gerektiği (Âl-i İmrân 3/118), aleyhlerinde bir durumla karşılaşmamak için müminlerin kendileri gibi mümin olanları bırakıp da kâfirleri dost edinmemeleri gerektiği (en-Nisa 4/144), tevhit hakikatini inkâr edenlerin ancak düşman olacağı (el-Mümtehine 60/1) zikredilmiştir. Görüldüğü gibi Medîne döneminin son safhalarına doğru Ehl-i kitapla, hassaten yahudilerle ilişkilerin iyice bozulduğu bunun da Kur'ân-ı Kerîm'in o dönemde inen sûre ve âyetlerine yansıdığı dikkat çekmektedir. Artık onlara karşı tüm müsamaha ve hoşgörü sona ermiş, Ehl-i kitap tıpkı Mekke dönemindeki müşriklerin konumu gibi hem dinî hem de sosyal anlamda bir düşman olarak addedilmişlerdir.

Yine Medenî sûre ve âyetlerde İsrâiloğulları'nın, buzağı heykeline tapma tecrübesinden başlamak suretiyle, zaman zaman İsrail tanrısının yanı sıra veya ona rağmen çevre toplumların ilahlarına ibadet ettiklerine dair bilgiler bizzat yahudi kutsal metinlerinde yer almaktadır.²⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de de yahudilerin tevhide aykırı inanışlarına buzağıya tapmaları (el-Bakara 2/51, en-Nisa 4/153, Tâhâ 20/91), tağuta tapmaları (en-Nisa 4/51, el-Mâide 5/60), ahbarı yani din adamlarını rab edinmeleri (et-Tevbe 9/31), ve Allah'a çocuk isnat etmeleri (et-Tevbe 9/30) örnekleri verilmektedir. Geçmişten beri Allah'ın kendilerinden aldığı misakı bozmaları, sözlerinden dönmeleri, nankörlük etmeleri ve Allah'ın hükümleri, emirleri konusunda ciddiyetsiz davranmaları ise Medenî âyetlerde karşımıza çıkan onların Allah'a karşı gayr-ı ahlakî davranışlarına birer örnektir. Medîne yahudileri de geçmişte atalarının yapmış olduğu bu hataları tekrar etmiş, Allah'a karşı inanç ve ahlakî tutumlarında birçok hataya düşmüşlerdir.

Medîne yahudilerinin Resûlullah'ın (s.a.) nübüvvetine dair de bilgiye sahip olduğu *الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ* (Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırılar. Buna rağmen bazıları gerçeği bile bile saklarlar.) (el-Bakara 2/146) âyetinde ortaya konmuştur. Ancak bu bilgiye rağmen hırs ve kıskançlık sebebiyle onu inkâr etmişlerdir. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) gibi ilk dönem müfessirler söz konusu âyetin yahudilerin Kâbe'yi tavaf etmeyi inkâr etmeleri üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre onların Hz. Peygamber'e taştan ibaret

²⁶ Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, 4. bs, s. 108.

olan Kâbe'yi neden tavaf ettiğini sormaları üzerine Resûlullah "Siz Beyt'i tavaf etmenin hak olduğunu biliyorsunuz ama Allah'ın kitabındaki gerçeği gizliyor ve inkâr ediyorsunuz." şeklinde cevap vermiştir. Yahudilerin bu sözleri inkâr etmesi sonucunda da ayet nazil olmuştur.²⁷ Ancak genel kabul bu ayetin yahudilerin Hz. Peygamber'i bildikleri halde inkâr etmeleri ile ilgilidir. Dinî, siyasî ve toplumsal açılardan müslümanları özellikle de Resûlullah'ı düşman kabul ederek birçok sıkıntılı tavrı onlara reva görmüşlerdir. Hz. Peygamberi kendi içlerinden çıkmadığı için reddetmişler, bu uğurda kitaplarında bildirileni görmezden gelmişlerdir. Hatta nübüvvetinden önce düşmanlarına karşı Allah'tan, gelecek peygamber adına yardım diliyorlarken peygamberliğin verilmesiyle birlikte inkâr tarafına geçtiler. Yahudi olmadığı için kıskançlıkları ve hırsları öyle bir raddeye ulaştı ki müslümanlara hiçbir hayrın, iyiliğin gönderilmesini istemez oldular. İnanmayacakları halde sürekli Hz. Peygamber'den bir mucize getirmesini talep ettiler, dillerini eğip bükerek ona hakaret ettiler ve böylece işi yokuşa sürdüler. Ondan menfaatlerine uygun olan hükümleri vermesini talep eden yahudiler bu davranışları sebebiyle Kur'ân'da cahiliye hükmünü arzu eden kimseler olarak vasıflandırılmışlardır. Zaten birçok ayette onların peygamberleri öldürdükleri ve yalanladıkları bildirildiği için (el-Bakara 2/87; el-Mâide 5/70; el-Ahzab 33/26) Resûlullah'a yaptıkları onların yabancı olduğu bir durum olmamıştır.

Medenî ayetlerde Medîne yahudileri sadece kendi kitaplarını kabul etmeleri, diğer dinleri ve mensuplarını temelsiz sayarak kurtuluşu yalnızca Tevrat'ın müntesiplerine has kılmaları dolayısıyla eleştirilmişlerdir (el-Bakara 2/111, 113). Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği tebliğ iman için yapılan çağrıya karşılık onlar sadece kendilerine gönderilene inandıklarını söylemişler, Allah'ın indirdiği ayetleri inkâr etmişlerdir (el-Bakara 2/91; Âl-i İmrân 3/21, 70, 98, 112). Esasında Kur'ân-ı Kerim genelde Ehl-i kitaba özelde Medîne yahudilerine daha önce indirilen kitapları hatırlatmış, onları yanıltıkları ve ihtilafa düştükleri konularda Hz. Peygamber'in tebliğine uymaya davet etmiştir. Bu bağlamda yahudilere Kur'ân-ı Kerim'in kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olarak gönderildiği beyan edilmiştir (Âl-i İmrân 3/3, el-Mâide 5/48).

²⁷ Mukatil bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr* (trc. M. Beşir Eryarsoy), I-IV, İşaret Yayınları, İstanbul 2006, I, 136.

Kur'ân-ı Kerîm Medîne yahudilerini insanlar arasında dünyaya düşkünlük noktasında en ileri giden topluluk olarak vasıflandırmış ve bu bağlamda onları müşriklerle bir tutmuştur. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de *وَلْتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرْخَزِجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ* (el-Bakara 2/96) ayetiyle²⁸ dile getirilmiştir. Onlar yeryüzünde ebedî kalmak ve sonsuza kadar yaşamak istiyorlardı. Sonsuza dek yaşama arzusu hayatlarına, yaşam tarzlarına fazlasıyla sirayet etmişti. Ayette geçen “*Onlardan her biri bin yıl ömür yaşamak ister.*” ifadesi onların ebedilik arzusunu gözler önüne sermektedir. Bu ayette yahudilerin müşriklerle bir tutulması esasında büyük bir kınamayı içermektedir. Çünkü müşrikler ahirete inanmıyorlardı, onların tek dünyası ve cennetleri yaşadıkları dünya idi. Ahirete inanan ve kitap ehli olan bir grubun onlarla bir tutulması kınamanın boyutlarını gözler önüne sermektedir.²⁹ Seçilmiş oldukları inancı da onları sayılı gün azap çekeceği düşüncesine yönlendirmiştir ve bu düşünceleri eleştiri konusu olmuştur (el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/23).

C. Kur'ân'da Yer Alan Medîne Yahudilerine Mahsus Problemlî İnanç ve Tutumlar

Medine yahudileri miladi altıncı ve yedinci asırlarda tüm dünyada bulunan genel yahudi kitlesinin bir parçası olarak hayatiyetini devam ettirse de, içinde yer aldıkları Arabistan coğrafyası ve buradaki tarihi şartlar sebebiyle bunların diğerlerinden farklı bazı inanç ve anlayışa sahip olmaları da mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm Medîne yahudilerinden bahsederken bazı genellemeler yapmakla birlikte onların gerek Tevrat'ta gerekse bilinen tüm yahudi kaynaklarında ve yaşayan dini anlayışta olmayan bazı özel anlayışları olduğuna temas etmektedir. Bunlar arasında Üzeyr peygamber'in Allah'ın oğlu olduğunu söylemeleri,

²⁸ İlgili âyetin meali: Andolsun ki sen onların, yaşamaya bütün insanlardan hatta müşriklerden bile daha düşkün olduğunu görürsün. Onlardan her biri bin yıl ömür yaşamak ister. Ancak uzun yaşamak onları azaptan kurtarmayacaktır. Allah onların yaptıklarını görmektedir.

²⁹ Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekavil fi vucûhi't-tevil* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VI, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998, I, 300.

Cebraîl'i düşman görmeleri ve kıblenin Kudüs'ten Mescid-i Harâm'a döndürülmesi esnasında ortaya koydukları yaklaşım ve kible telakkileri öne çıkmaktadır. Aşağıda bu üç konu genişçe ele alınacaktır.

1. Üzeyr'in Allah'ın Oğlu Olduğuna Dair İddiaları

Yahudilik tarihinde, Babil sürgününden sonra Kudüs'teki mabedin yeniden inşasında büyük rol oynamış bulunan Üzeyr/Ezra çok önemli bir konuma sahiptir. Tevrat'a göre Ezra'nın görevi, Tanrı'nın kanununu açıklamak, bu kanun ve kuralları İsrail halkına öğretmektir.³⁰ Üzeyr bir peygamber olmamakla birlikte yahudilerce normal bir peygamberden farklı insanüstü konuma sahip mümtaz bir kişilik olarak telakki edilmiştir. Yahudiler Üzeyr'i millî tarihleri açısından yeniden doğuş, ilkbahar olarak vasıflandırmışlardır. Hatta yahudilerce zikredilen "Yeryüzünde ortaya çıkan iki çiçek." tabiri de Üzeyr/Ezra ve Nehemya'yı kastetmek için kullanılmıştır. Mabedi yeniden inşa etmesi ve kaybolan Tevrat'ı tekrar gün yüzüne çıkarması gibi fiilleri dolayısıyla yahudilerin nazarında çok önemli bir yere sahiptir. Bu önemi yahudiler "Eğer vahiy ilk olarak Musa'ya verilmeseydi Üzeyr'e verilirdi." diyerek ortaya koymuşlardır.³¹ Dolayısıyla o Yahudiliğin ikinci kurucusu olarak kabul edilmiştir.

Tevrat'ın Üzeyr tarafından tekrar İsrailoğulları'na bildirilmesi tefsirlerde de dile getirilmiştir. Buna göre, Hz. Musa'dan sonra yahudiler peygamberlerini öldürmüşler, Allah da onlardan Tevrat'ı almış ve akıllarından silmiştir. Üzeyr yer yüzünde dolaşırken Cibrîl ona gelerek nereye gittiğini sormuş, Üzeyr de ilim öğrenmek için yola çıktığını söylemiş, bunun üzerine Cibrîl ona tüm Tevrat'ı öğretmiş o da Tevrat'ı İsrailoğulları'na yeniden tebliğ etmiştir.³²

Yahudilerin Üzeyr'e atfettikleri önemden ve ona yükledikleri anlamdan Kur'ân-ı Kerîm'de eleştirel bir dille şöyle bahsedilir:

³⁰ Marcus, David, "Ezra", *Encyclopedia Judaica*, VI, 652.

³¹ Hirsch, Emil G., "Ezra The Scribe", *The Jewish Encyclopedia*, I-XII, Ktav Publishing House, New York (t.y.), V, 321. Ayrıca bkz. Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu, Ankara 2013, 4. bs., s. 229.

³² Kurtubî, el-Câmi' li ahkami'l-Kur'ân, X, 173.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ وَالنَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهَوْنَ
قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَتَى يُؤْفَكُونَ

“Yahudiler Üzeyr Allah’ın oğludur dediler, hıristiyanlar da Mesih Allah’ın oğludur dediler. Bunlar onların asılsız laflarıdır. Kendilerinden önce küfredenlerin sözlerine benzer bir kelam ediyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da saptırıyorlar.”(et-Tevbe 9/30)

Aynı zamanda hıristiyanların Hz. İsa ile ilgili inancının da tenkit edildiği âyetin nüzul sebebi ile ilgili şöyle bir bilgi bulunmaktadır: Bir gün Hz. Peygamber’e (s.a.) Sellam b. Mişkem, Nu’man b. Evfâ, Şe’s b. Kays ve Malik b. es-Sayf gelerek “Sen bizim kiblemizi terk etmişken ve Üzeyr’in Allah’ın oğlu olduğuna inanmazken biz sana nasıl tâbi olalım.” demişler ardından da bu âyet nazil olmuştur.³³ Bu ayetle yahudilerin Allah’a gerçek anlamda inanmadıklarına dair bir açıklama yapılmış olmaktadır. Allah’a oğul isnad etmek esasında O’nu inkâr etmek gibidir ki bu durum aynı zamanda onların Allah’a kızlar isnad etmiş olan müşrikler ile aynı çizgiye geldiklerini göstermektedir.³⁴ Dolayısıyla Medîne yahudilerinin Üzeyr’i Allah’ın oğlu kabul etmelerinin müşriklerin yaptığından hiçbir farkı bulunmamaktadır.

Muasır âlimlerden Reşid Rıza (ö. 1935) ve diğer bazı müfessirler ayetin mecazî bir anlam ifade etme ihtimali olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mecazî olduğunu düşünenler, Tanah’ta Hz. Yakub’un yanı sıra İsrailoğulları, melekler, hatta salih kullar için sık sık “Allah’ın oğlu” nitelemesinin kullanıldığını söyleyerek, söz konusu tabirin mecazî bir anlam içerdiğinin söylenebileceğini iddia etmişlerdir. Onlara göre Kur’an’da yine yahudilere izafe edilen “Allah cimridir”, “Biz zenginiz, Allah fakirdir” gibi hezeyanlar ile hıristiyanların da iştirak ettiği “Biz Allah’ın oğulları, O’nun çok sevdiği kimseleriz” mealindeki iddialar da büyük ihtimalle mecazî anlam içeriğine sahiptir. “Üzeyr Allah’ın oğludur” iddiası da onu

³³ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-beyân an te’vil-i âyi’l-Kur’ân* (thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Türki), I-XXVI, Dâru’l-Hicr, Kahire 2001, XI, 409.

³⁴ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîrü’l-Fahri’r-Râzî el-müştehir bi’t-Tefsîri’l-kebir ve Mefâtihi’l-gayb*, XXXII, Daru’-Fikr, Beyrut 1981, XVI, 34.

üstün vasıflarla yüceltmeyle ilgili mecazî bir anlam taşımaktadır.³⁵ Modern dönemde dile getirilen bu görüşler Kur'ân-ı Kerîm'in konuyu Hz. İsa'ya oğulluk isnad edilmesiyle birlikte ele aldığı düşünüldüğünde zayıf kalır ve konuyu izah etmede yetersiz hale gelir. Bu birlikte ele alış yahudilerin en azından Medîne bölgesinde yaşayanlarının gerçekten Üzeyr'e "Allah'ın oğlu" yakıştırmasında bulduklarını ispat eder.

Arap dilcisi ve Hıristiyanlık uzmanı Câhiz (ö. 255/869) da bu konuda yahudilerin iki ayrı görüşe sahip olduklarından bahsetmektedir. Câhiz'in "hususî görüş" diye ifade ettiği ilkine göre Üzeyr Tevrat'ı yahudilere kendisine lütfedilen bilgi ile yeni baştan yazarak vermiştir. Zaten yahudiler genel kabulün aksine Allah'ın, İsrâil'i³⁶ yani kulu olan herkesi oğlu kabul ettiği görüşündedirler. Bu sebeple Üzeyr'e de söz konusu yakıştırmayı yapmışlardır. "Umumî görüş"e göre ise İsrâil'in (Yakub) soyundan gelen herkes Allah'ın oğludur, dolayısıyla Üzeyr de Allah'ın oğlu olarak kabul edilmelidir.³⁷ Bu onların seçilmiş oldukları inancı ile paralel bir yaklaşımdır. Her ne olursa olsun tıpkı müşrikler gibi Allah'a oğul isnad eden bir anlayış, Medîne yahudilerinin tevhide ters düşen en temel inanç problemlerindedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Üzeyr'in kimliğine dair herhangi bir bilgi olmadığı gibi sahih hadis kaynaklarında da Allah Resûlü'nden gelen bir rivayet bulunmamaktadır. Müslüman ilim adamları onun kimliğini araştırmış ve onunla ilgili bazı dayanaksız şeyler söylemişler, bazı bilginler ise onun hikmetli salih bir kul olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak genel olarak ulema tarafından kabul edilen görüşe göre Üzeyr yahudilere gönderilen bir peygamberdir. Bunun yanında yahudiler arasında Üzeyr'in Allah'ın oğlu olarak yüceltildiğine dair bir bilgi yahudi kaynaklarında geçmediği için Musa b. Meymûn (ö. 601/1204) gibi bazı yahudi bilginleri Kur'ân-ı Kerîm'deki bu ayeti yahudilere atılan bir iftira olarak kabul etmişlerdir. İbn Meymûn'a göre müslümanlar, yahudiler ile hıristiyanları

³⁵ Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 241.

³⁶ İbranice'de *İsrail* kelimesi "abdullah" yani "Allah'ın kulu" anlamındadır.

³⁷ Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Muhtâr fi'r-red ala'n-Nasârâ* (thk. Muhammed Abdullah eş-Şerkâvî), Dâru'l-Cil, Beyrut 1991, s. 86.

karıştırmış bu sebeple hıristiyanların Hz. İsa'ya yakıştırdıkları Allah'ın oğlu sıfatını yahudilerin de Üzeyr'e atfettiklerini iddia etmişlerdir.³⁸ Yahudiler Kur'ân-ı Kerim'de Üzeyr'e dair zikredilen hususun saygı ifadesi olduğunu, müslümanların bunu yanlış anladıklarını düşünmektedirler. Hatta Hz. Peygamber'e (s.a.) iftira atmak adına yahudilerin böyle bir inanca sahip olduğunu onun ortaya çıkardığını bile ileri sürmüşlerdir.³⁹ Ayrıca ayetin tefsirinde zikredilen rivayetten de anlaşılacağı üzere bu iddia tüm yahudilerin ortaya attığı bir iddia değildir. Medîne yahudilerinin din adamı kabul ettiği dört kişi Resûlullah'a (s.a.) gelerek bunu söylemiştir. Bunların dışında Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna kitaplarında geçtiği üzere inanan bir yahudinin olduğuna dair kesin bir şey söylemek zordur.⁴⁰ Söyleyen kişilerin seçkin olması sebebiyle bazı sözler kabul edilmesi güç de olsa halk tarafından benimsenir. Medîne yahudilerinin gözünde de ahbar çok seçkin bir konuma sahip olduğundan bu iddiaları bazılarınca kabul görmüş olabilir.⁴¹ Ancak söz konusu iddianın tüm yahudileri kapsadığını söylemek haksızlık olur.

Medîne yahudileri arasında bu inanca sahip olan kesimin kimliği de kökenlerine dair kesin bir verinin olmaması dolayısıyla tartışmaya açık konulardan biridir. Bu yahudilerin Filistin bölgesinden ve kohenler (kâhin) ailesinden geldiği kabul edilirse Hicaz yahudilerinin Filistin bölgesindeki Ferisî, Essenî veya Sadukî mezheplerinden birine mensup olduklarını düşünmemiz gerekmektedir. Söz konusu mezheplerden Ferisîler gelenekselci ve Talmud merkezli, Sadukîler radikal, lafızcı ve Tevrat merkezli, Essenîler ise mistik bir din anlayışına sahiplerdir. Tevrat'ta ve Talmud'da Üzeyr'in Allah'ın oğlu olarak kabul edildiğine dair bir bilgi bulunmadığından Ferisîlerin ve Sadukîlerin böyle bir inanca

³⁸ Jacobs, Louis, *Jewish Law*, Behrman House, West Orange 1968, s. 185; Adam, Baki, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışılabilir Konuları*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011, 48-53.

³⁹ Geiger, Abraham, *Judaism and Islam* (Almanca'dan trc. F.M.Young), The Madras District Committee of Society for Propagation Christian Knowledge (M.D.C.S.P.C.K.) Press, Vepery 1898, s. 154.

⁴⁰ İbn Atiyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed), I-VI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001, III, 23.

⁴¹ Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, X, 173.

sahip olmalarını düşünmek pek doğru olmaz. Ancak Essenîlere ait yazmalardan elde edilen bilgilere göre onlar Kudüs'teki siyasî kavga ortamından uzak, çöllerde mistik bir hayat yaşıyorlar ve mesih beklentisi içerisinde bulunuyorlardı. Onların mesih anlayışının Tanrı'nın oğlu şeklinde olması da bir görüşe göre, Hicaz yahudilerinden bu inanca sahip olanlarının Essenî kökenli olduklarını düşündürmektedir.⁴² Ayrıca hıristiyanlar ile olan birçok konudaki benzerlikleri Allah'a oğul isnat etme noktasında da tezahür etmiş olabilir. Örneğin Filistin'deki ilk hıristiyanlar ile Essenîler topluluklarını aynı kelime ile adlandırmaktaydılar, ayrıca mezhebi idare eden on iki kişilik grup ile on iki havari arasında da benzerlikler bulunmaktaydı.⁴³ Bu şekilde Essenîler Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul eden hıristiyanlardan etkilenerek onların nazarında çok büyük öneme sahip olan Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak kabul ettikleri düşünülebilir. Ancak yahudi dinî literatüründe böyle bir inanca sahip oldukları için eleştirilen kimselerden bahsedilmemektedir. Ayrıca yahudiler arasında genel itibarıyla Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna dair bir inanış bulunmamaktadır. Söz konusu eleştiri Kur'an-ı Kerim'de özellikle Medîne yahudilerine yöneltilmiştir ve Medîne'deki bu inanca sahip olan grubun da Essenîlerden etkilenmiş olmaları kesin olmamakla birlikte muhtemeldir.

2. Medîne Yahudilerinin Cebrâil'i Düşman Görmeleri

Vahiy melekleri, Allah'ın mesajını kullarından dilediği kimselere ulaştırılan aracı varlıklardır. Allah peygamberlerine doğrudan vahyini ulaştırdığı gibi, perde arkasından konuşarak veya meleklerden seçtiği bir elçi aracılığıyla da ulaştırır (eş-Şûrâ 42/51). Kur'an-ı Kerim'de ismi zikredilen Cebrâil, vahiy sürecinin sırasıyla "Allah", "elçi", "peygamber" ve "kullar" şeklindeki dizilişinde vahiy peygamberlere ulaştırılan bir aracı olarak melekler arasında özel bir yere sahiptir. Kur'an'da Cebrâil'den "şerefli", "son derece güçlü", "muhteşem görünümlü" ve "Allah katında saygın" bir elçi olarak bahsedilmiştir (en-Necm 53/6;

⁴² Gökıkr, "Kur'an'da Medine Yahudilerinin Kimliği", *X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzûlünün Medine Dönemi Sempozyumu*, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş 2013, s. 213-214.

⁴³ Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınları, İstanbul 2001, 2. bs., s. 247.

et-Tekvir 81/19-20). Cebrâil'in dışında Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen bir başka melek Mikâil'dir ancak onun vasıflarına dair Kur'an'da bilgi verilmemiştir.

İslâm'da olduğu gibi Yahudilik'te de melekler önemli bir yer tutmaktadır ve meleklerle imanın temeli vahiydir. Tevrat'a bakıldığında meleklerin hemen hemen bütün hâdiselerde rol oynadığı görülmektedir. Ancak mütekâmil melek inancının oluşumunun uzun bir tarihi süreçte ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Hz. Musa'dan Hz. İsa'ya kadar melek inancında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Hz. Musa'dan önceki İsrâiloğulları'ndan şirk inancına (politeizm) sahip olanlar melekleri ikinci derece tanrı olarak kabul ediyorlardı. Yahova'nın hizmetçileri diye adlandırılan melekler bu dönemden sonra semavî ordu olarak adlandırılmıştır.⁴⁴

Bütün yahudi mezhepleri meleklerin varlığını kabul etmişlerdir. Eski Ahit'te meleklerden bilgi ve güç bakımında insandan üstün, Tanrı'ya bağlı ve hizmetini aksatmayan, vahyi insanlara iletmede görevini eksiksiz yerine getiren varlıklar olarak bahsedilmiştir. Yahudi inancına göre melekler yaratılışın ikinci veya beşinci günü ateşten yaratılmış saf ruhlardır. Ayrıca Tevrat'ta ve yahudi metinlerinde meleklerle cinsiyet atfedilmiş, çok hızlı hareket ettikleri söylenmiş ve gaybı bilmedikleri vurgulanmıştır. Her ne kadar görünmez, ruhanî varlıklar olsalar da yeryüzünde görevlerini yerine getirirken insan şekline girebilen, yemek yiyen varlıklar oldukları da zikredilmiştir.⁴⁵

Tevrat'ta da tıpkı Kur'an'da olduğu gibi dört büyük melekten sadece Cebrâil ve Mikâil'in ismi geçmektedir. Tevrat'ta Cebrâil'den Daniel'in gördüğü bir takım şeyleri yorumlamasını istemesi üzerine bahsedilmiştir.⁴⁶ Ayrıca Asur kralı Sanherib'in tüm askerlerini öldürüp mağlup etmek, yahudilerin zafer kazanmasını sağlamak için gönderilen bir melek olduğu söylenmiştir.⁴⁷ Mikâil de Eski Ahit'te Daniel'e yardım eden yahudi halkını koruyan baş önderlerden biri olarak zikredilmiştir.⁴⁸ Yahudi inancına göre Cebrâil Tanrı'nın sağında Mikâil ise

⁴⁴ Erbaş, Ali, *İlâhî Dinlerde Melek İnancı* (Doktora Tezi 1992), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 54-55.

⁴⁵ Erbaş, Ali, "Melek", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 38.

⁴⁶ Tevrat, Daniel, 8.

⁴⁷ Tevrat, Tarihler 2, 32; Krallar 2, 19.

⁴⁸ Tevrat, Daniel, 10, 12.

solunda oturmaktadır. Yahudiler Mikâil'in sağlık, afiyet, bereket ve bolluk için indiğini kabul ederlerdi. Aynı şekilde İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkaran, onları şeytanın şerrinden koruyan melek olarak kabul etmekte, Mikâil'in olduğu her yerde Tanrı'nın da olduğuna inanmaktaydılar. Cebrâil ise yahudiler tarafından Tanrı'nın huzurunda bulunan, azizlerin dualarını Tanrı'ya ileten, cennete nezaret eden, birinci semanın hâkimi, kötülükleri ortadan kaldıran, en önemli şefaathçi, şeytanları ateşe atan bir melek olarak kabul edilmiştir.⁴⁹

Tevrat'ta bahsedilen Cebrâil bu şekilde iken Medîne yahudileri içindeki bir grubun Cebrâil'e olan düşmanlıklarından Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bahsedilir:

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى
لِلْمُؤْمِنِينَ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

“De ki: Kim Cebrâil'e düşman ise bilsin ki o Allah'ın izni ile senin kalbine Kur'ân'ı önceki kitapları doğrulayıcı, müminler için hidayet ve müjde olarak indirmiştir. Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da kafirlerin düşmanıdır.” (el-Bakara 2/97-98)

Yukarıdaki âyette meleklere düşmanlık genel olarak ifade edildikten sonra özellikle Cebrâil'in ve Mikâil'in isimlerinin anılması iki melek ile ilgili inanışın diğerlerine göre farklı olduğunu göstermektedir. Bu ayetin Cebrâil'i düşman, Mikâil'i ise dost ve veli gören yahudilere cevaben nazil olduğu âlimlerce ittifakla kabul edilmiştir. Ancak ayetin hangi olay üzerine indirildiği noktasında aralarında ihtilaf bulunmaktadır. Kimisi bizzat yahudilerin bu düşünceleri sebebiyle nazil olduğunu ileri sürmüş bir kısmı da Hz. Peygamber (s.a.) ile yahudiler arasında cereyan eden Resûlullah'ın nübüvvetine dair bir tartışma sebebiyle nazil olduğunu iddia etmiştir. İlk görüşü savunanlara göre bir yahudi grup Hz. Peygamber'e gelmiş ve ona bazı sorular soracaklarını şayet doğru cevap verirse ona tâbi olacaklarını söylemişlerdi. Bu sorulardan biri de hangi meleğin Resûlullah'ın velisi olduğu şeklindeydi. O, Cebrâil'in kendisinin ve gönderilen tüm peygamberlerin dostu olduğunu söyleyince yahudiler bu konuda ondan ayrıldıklarını, başka bir meleği dost edinseydi peygamberliğini kabul edeceklerini iddia etmişlerdir. Bunun sebebi olarak da Cebrâil'in kendilerinin düşmanı olduğunu

⁴⁹ Yavuz, Yusuf Şevki-Ünal, Zeki, “Cebrâil”, *DİA*, Ankara 1993, VII, 202.

dile getirmişlerdir. İkinci görüşü savunanlar da ayetin, Hz. Peygamber'in nübüvvetini bile bile inkâr edenlere bu tutumlarının sebebinin sorulması ve alınan cevap üzerine indirildiğini söylemişlerdir. Onun nübüvvetini inkâr etmelerinin sebebi olarak kendilerinin melekler arasında düşman ve dostları olduğunu Allah Resûlü'nün düşman olan meleği dost edindiğini ifade etmişlerdir. Cebrâil'in azap, şiddet ve buna benzer felaketleri getirdiğine; Mikâil'in ise rahmet ve kolaylık getirdiğine inandıkları söyleyerek de düşmanlıklarını nedenlerini açıklamışlardır. Bunun üzerine de ayet nazil olmuştur.⁵⁰ Esasında iki yaklaşım da aynı şeyleri anlatmaktadır. Yahudi kutsal kitabında Cebrâil'e dair böyle bir inancın olmadığı dikkate alırsa Medîne yahudilerinin Cibril'i düşman edinmeleri Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etme aracı olarak kabul edilebilir. Her şekilde işi yokuşa süren yahudiler bir de bu yolu bahane ederek hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Bir defa daha inandıkları kitaptan taviz vererek hırslarının kurbanı olmuşlardır. Belki de İlahî irâde onların menfaatperestliğini ve inhisarcılığını, müslümanların İslâm vahyini (Kur'ân) de getirdiğini söyledikleri Cebrail üzerinden göstermek istemiştir.

Bakara sûresinin 98. ayetinde “melekler” ile ilgili düşmanlıktan bahsedildikten sonra özel olarak Cebrâil ve Mikâil'in isimleri anılmaktadır. Her ne kadar tek bir meleğe –melek olduğu biliniyorken- düşmanlık etmekle tümüne karşı düşmanlık etmek arasında bir fark olmasa da bu durum iki meleğin diğerlerinden ayrıcalığını ve üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Medîne yahudilerinin Cebrâil'e düşmanlıklarının ve onu inkâr etmelerinin Allah ve peygamberlerine düşmanlıkla bir tutulması da meselenin ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir. Bunun yanında ayet bize Medîne yahudilerinin genel Yahudilik inancından farklı inanış ve uygulamaları hakkında da bilgi vermektedir.

Cebrâil'e büyük bir düşmanlık besleyen Medîne yahudileri onun yeryüzüne şiddet, savaş ve kan dökmek üzere indiğini kabul etmekte idiler. Onların Cebrâil'e düşmanlıklarının sebepleri arasında Tûr'u üzerlerine kaldıran, Hz. Peygamber'i (s.a.) vahyin gelmediği zamanlarda teskin eden ve ona vahiy getiren, Tevrat'taki bir takım hükümleri ona bildiren, kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye

⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, II, 283-288.

çevrilmesi emrini getiren, Kurayza yahudileri üzerine yürümesini emreden meleşin Cebrâil olması sayılabilir.⁵¹ Yahudilerin kendilerini ziyaret eden Hz. Ömer'e aralarında geçen uzun bir konuşma arasında "Cebrail'in Hz. Peygamber'e sırlarını söylemesi" sebebiyle düşmanlık gösterdiklerini aktarmaları da önemlidir.⁵² Bu durum esasında Cebrâil'e düşman olan yahudilerin sadece Hz. Peygamber'in çağdaşı olan yahudiler olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Çünkü genel olarak yahudi kutsal kitap literatürüne bakıldığında Cebrâil'e dair hep olumlu ifadeler göze çarpmaktadır. Bu da onun kötü olduğuna dair inancın

⁵¹ Arslantaş, Nuh, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 34, İstanbul 2008, s. 60-61.

⁵² Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 301. Zemahşeri'nin tefsirine aldığı rivayet şöyledir: Medîne'nin yüksek bir bölgesinde Hz. Ömer'in (r.a.) bir arazisi vardı. Tarlaya gidenken yolu yahudilerin medreselerinden geçiyordu. (Zaman zaman) Orada oturuyor ve konuşmalarını dinliyordu. (Bir defasında) Yahudiler Ömer'e şöyle dediler: "Ey Ömer! Biz seni sevdik ve sana karşı (dinimize meyletmen noktasında) ümit besliyoruz." Bunun üzerine Ömer onlara şu cevabı verdi: "Allah'a yemin olsun ki size, size olan sevgim sebebiyle gelmiyorum, size dinimden şüphe ettiğim için soru sormuyorum. Yanınıza, Muhammed'in peygamberlik durumu hakkında bilgi ve basiretimin artması ve onun peygamberliğinin alametlerini sizin kitabınızda görmek için geliyorum." Ömer daha sonra onlara Cebrail hakkında soru sordu. Onlar da: "O bizim düşmanımızdır ve Muhammed'e sırlarımızı söylüyor. O her türlü felaket ve azabı getirendir. Mikail ise bolluk ve selamet getiriyor." Hz Ömer onlara "Bu ikisinin Allah katındaki yeri nedir?" diye soru sordu. Onlar da "Makam bakımından Allah'a yakınlar; Cebrail sağında Mikail ise solunda bulunmaktadır. Şu kadar var ki Mikail Cebrail'in düşmanıdır." dediler. Bunun üzerine Ömer şu sözleri söyledi: "Eğer onlar dediğiniz gibi ise birbiri ile düşman olamazlar. Sizler küfür konusunda inatçılık bakımından eşekten daha ileri bir durumdasınız. Kim onlardan birine düşman olursa diğerine de düşman olmuş olur, kim de onlara düşman olurda Allah'a düşman olmuş demektir." Ömer bu konuşmadan sonra Resûlullah'ın (s.a.) yanına döndüyse de Cebrail'in kendisinden önce Resûlullah'a gelip vahyi ulaştırdığını anladı. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ömer! Rabbin sana muvafakat etti (ve anlayışına uygun bir şekilde vahiy indirdi)." Bunu duyan Ömer (r.a.) Resûlullah efendimize şöyle dedi: "Bundan sonra Allah'ın dini konusunda beni taştan daha sert ve katı bulacaksınız."

Bu rivayet başta İbn Cerîr et-Taberi olmak üzere başka tefsir kitaplarında ve esbâb-ı nüzûl eserlerinde yer almaktadır (bk. a.y., dn. 62).

sonradan çıktığını ortaya koymaktadır. Cebrâil'in azap getiren bir melek, Mikâil'in ise rahmet meleği olduğu şeklindeki inanışlar genel Yahudilik ile örtüşse de Cebrâil'e düşmanlık beslemek şeklinde bir inanç Tevrat ve İncil'de bulunmamaktadır. Muhtemelen Medîne yahudilerinden, Cebrâil'in Resûlullah'ın (a.s.) koruyucu meleği olduğuna inanan ve İsrailoğulları'na düşman bir melek kabul edenler sebebiyle yahudiler böyle bir suçlamayı hak etmişlerdir.⁵³

3. Medîne Yahudilerinin Kible Anlayışları ve Kiblenin Tahvili Konusuna Yaklaşımları

İlahî dinlerde geçmişten bu yana Kur'ân-ı Kerîm'de adına "namaz" (salât) denilen ibadet en temel ibadetlerden biri olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'den anladığımız şekliyle Hz. İbrahim kendisinin ve zürriyetinin namaza devam eden kullar olması için dua etmiş (İbrahim 14/40), Zekeriya peygamberin mihrapta namaz kılarken kendisine meleklerin geldiğinden söz edilmiş (Âl-i İmrân 3/39), Hz. Musa ve kardeşine bir namazgah yapmaları ve namazı ikame etmeleri emredilmiş (Yunus 10/87), Hz. Meryem'e rükû ve secde etmesi (Âl-i İmrân 3/43), Hz. İsa'ya da namaz kılması emredilmiş (Meryem 19/31), Lokman oğluna namaz kılmasını öğütlemiş (Lokman 31/17), Lût, İshak ve Yakub peygamberlere de namazın vahyedildiği (el-Enbiya 21/73) beyan edilmiştir. Bunların dışında müminlere namazın emredilmesi gibi İsrailoğulları'na da geçmişte namazın emredildiğinden bahsedilmiştir (el-Bakara 2/83). Müşriklerin de namaz diye yaptıkları ıslık çalma ve el çırpma gelenekleri eleştirilmiş, namazın mahiyetinin onların yaptığıyla alakası olmadığı vurgulanmıştır (el-Enfal 8/35). Bütün bu ayetlerde "salât" kelimesi ve türevleri kullanılmıştır.

Tüm zamanlarda toplumlar için bu kadar büyük bir öneme sahip olan namazın (temel bedenî ibadet) uygulama şekillerinde farklılıklar olmakla beraber her zaman namaz için bir kible tayin edilmiş olduğu gözlenmektedir. Kiblenin neresi olacağı insanlar tarafından seçilmemiş sadece keşfedilmiştir. Çünkü kut-

⁵³ Serdar, Murat, "Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail)", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/13, 2008, s. 232.

sal mekanlar ilahî işaretlerle tayin edilmiştir. Tıpkı Kâbe'nin Hz. İbrahim'e gösterilmesi gibi, Kudüs'te bulunan mabedin yeri de bir melek aracılığıyla Hz. Davud'a bildirilmiştir.⁵⁴

Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta dua olarak geçen ibadet iki anlamda kullanılmıştır. İlki Allah'tan bir şey dilemek, ikincisi ise her gün yapılan düzenli ibadettir. Bu bir bakıma Kur'an-ı Kerim'deki "salât" kavramına denk düşmektedir.⁵⁵ Yahudilerin dua ibadetini yerine getirirken diz çökerek Allah'a övgüler sundukları ve yönlerini Kudüs'teki mabede çevirdikleri Tevrat'ta bildirilmiştir.⁵⁶ Medîne yahudileri ibadetlerini de *şofar* öttürerek ve Kudüs'e dönerek ifa ederlerdi. Dolayısıyla bu geleneğin Hz. Musa ile başladığı anlaşılmaktadır. Hz. Musa'nın ibadet esnasında Kudüs'teki kayalığa yöneldiği belirtilmektedir.⁵⁷ Kudüs'e verdikleri önemin yanında yahudiler Hz. İbrahim'in mescidi olması sebebiyle Kâbe'ye de önem veriyorlar ve belli dönemlerde Kâbe'yi ziyaret ediyorlardı. Ancak putperestlik Mekke'de yayılınca ve Kâbe'ye putlar yerleştirilmeye başlayınca yahudiler ataları İbrahim'in temellerini yeniden yükselttiği mescidi ziyaret etmeyi bıraktılar.⁵⁸

Hz. Peygamber (s.a.) ve müslümanlar başlangıçta Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıyıyorlardı. Bu durum Hicret'i takip eden on altı, on yedi ay kadar aynı şekilde devam etmişti. Ancak Resûlullah ve müslüman Araplar yönlerini Kâbe'ye dönmek istiyorlardı. Çünkü Kâbe'ye büyük önem atfeden Araplar için kiblenin Kudüs olması bir sıkıntıydı. Yine de onlar Allah ve Resûlü'nün hükümleri karşısında "işittik ve itaat ettik, hepsi Allah'ın katındandır" düsturunca hareket etmişlerdi. Böylece Allah onların kalplerini takva ve O'nun hükümlerine

⁵⁴ Güç, Ahmet, "Kible", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 364.

⁵⁵ Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, Emin Yayınları, Bursa 2011, s. 291.

⁵⁶ Tevrat, Daniel, 6.

⁵⁷ Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaş Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", s. 71.

⁵⁸ Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı* (trc. Nazife Şişman), İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 11.

tâbi olma konusunda sınadı, sonucunda da kıblelerini Kâbe'ye döndürdü.⁵⁹ Allah Resûlü'nün ve müslümanların olmasını umdukları değişiklik şu ayetle müjdelendi:

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا
اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

“Senin yüzünü göğe çevirerek vahiy beklediğini biliyoruz. Seni hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de ey müminler yüzünüzü o tarafa çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.” (el-Bakara 2/144)

Kıblenin tahvilinin sebebine dair de yorumlar yapılmış, bu konuda üç farklı rivayet nakledilmiştir. İlk rivayete göre kıble yahudilerin “Muhammed’in ilmi yoktur, böyleyken biz onun dinine neden tâbi olalım?” demeleri üzerine değiştirilmiştir. Diğer rivayette ise Hz. İbrahim’in mescidi olması sebebiyle kıble Kâbe'ye tahvil edilmiştir. Son olarak da Araplar’ın Kâbe'ye duydukları saygı ve muhabbet dolayısıyla kıblenin tahvil edildiği rivayet edilmiştir.⁶⁰ Bir sonraki ayette kıblenin tahvili ile ilgili Medîne yahudilerinin sıkıntılı tavırlarına değinilmektedir. Allah, Resûlü'ne uyarıda bulunarak “her türlü mucizeyi gösterse de yahudilerin onun kiblesine uymayacağını” beyan etmiştir.⁶¹ Onlar Kâbe'nin insanlık tarihindeki ilk kıble olduğu ve bu mabedi ataları İbrâhim peygamberin ortaya çıkardığı hakikatini bilseler bile müslümanların kiblesine uymayacaklardı; kibirlerinden dolayı Resûlullah'a (s.a.) tâbi olmama konusunda kararlı

⁵⁹ en-Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'ş-Şurûk, Cidde 1989, 8. bs., s. 208.

⁶⁰ İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, I, 221.

⁶¹ Bu konudaki âyet şu şekildedir:

وَلَيْنُ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِن
اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

“Sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mucizeyle gelsen de onlar senin kiblene tâbi olmazlar. Sen de onların kiblesine tâbi olacak değilsin. Onlar birbirlerinin kiblesine de uymazlar. Eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların hevalarına uyacak olursan mutlaka zalimlerden olursun.” (el-Bakara 2/145).

idiler. Aynı zamanda Hz. Peygamber de yahudilerin oyununa gelmemesi ve onların isteklerine boyun eğmemesi konusunda ikaz edilmiştir. Çünkü onlar kendi kiblelerine yöneldiği vakit Allah Resulü'ne tâbi olacaklarını söyleyerek onu şaşırtmaya çalışmışlardır.⁶² Bununla beraber neden kiblenin değiştirildiğini de anlamaya çalışıyorlar “*Şimdiye kadar uydukları kibleden onları döndüren nedir?*” diye merak ediyorlardı. Allah onlara doğunun da batının da kendisine ait olduğunu bildirerek istediği yönü kible tayin edeceği noktasında ikazda bulunmuştur (el-Bakara 2/142).

Kible tartışmasıyla ilgili son nokta da *إِنَّ أَوَّلَ نَبِيٍّ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بَنَىٰ مَبْرَكًا وَهُدًى* “İnsanlar için inşa edilen ilk mabed Mekke’de bulunan çok kutsal/mübarek ve âlemlere hidayet rehberi olan mabedir.” (Âl-i İmrân 3/96) ayetiyle konmuştur. Ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak müslümanlar ve yahudiler arasında cereyan eden üstünlük tartışması zikredilmiştir. Yahudiler Beytü’l-Makdis’in Kâbe’den daha üstün olduğunu iddia etmişler, müslümanlar ise tam tersini söylemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Kâbe’yi kible edinince yahudiler onu yalanlamak adına Beytü’l-Makdis’in ilk yapılan mabed olması ve tüm peygamberlerin kiblesi olması hasebiyle daha üstün olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine de söz konusu ayet nazil olmuştur.⁶³ Esasında bu yaptıkları tamamen Resûlullah’ın nübüvvetini yalanlama çabalarının sonucu idi. İnandıkları birçok şey gibi kible konusundaki düşüncelerini de hırsları uğruna harcamışlardı.

Bu konuda daha da ileri giderek “iyilik” anlayışlarını kible ile ilişkilendirmişlerdir. Çok kapsamlı bir kavram olan “birr” yahudilerin gözünde kiblenin değişmesinden duydukları rahatsızlık bağlamında zikredilmiştir. Bu kavram Allah’a yaklaştıran tüm hayırlı amelleri kapsamaktadır. Ayet yahudilerin, müslümanları yöneldikleri kible konusunda eleştirmeleri üzerine nazil olmuştur. Kendilerinin batıya, hıristiyanların ise doğuya doğru yönelmelerine rağmen “Bu müslümanlara ne oluyor da Kâbe’ye doğru yönlerini dönüyorlar.” şeklinde bir soru sormuşlar ve bu yaptıklarından dolayı müslümanları suçlamışlardır.

⁶² Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 344.

⁶³ Ebû Hayyan el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru’l-muhît* (Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VIII, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1993, III, 6.

Bunun üzerine Allah “birr”in sadece doğuya veya batıya yönelerek olmayacağını ve nelerin bu kavramın kapsamına girdiğini sıralamıştır.⁶⁴ Ayette geçtiği şekliyle Allah’a ve ahiret gününe, meleklerle, Kitab’a ve peygamberlere iman etmek ayrıca çok sevildiği halde malını yakınlarla, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışlara, ihtiyaçlı olup yardım isteyene, köle azat etmeye harcamak “birr”in kapsamındadır. Bunlara ek olarak namaz kılmak, zekat vermek, verilen sözü yerine getirmek, sıkıntılı zamanlarda, hastalıkta, savaşın şiddetlendiği zamanlarda sabır göstermek de söz konusu kavramın dâhilindedir (bk. el-Bakara 2/177).⁶⁵

Ayete bakıldığında Medîne yahudilerinin neredeyse tüm sıkıntılı tavırları zikredilmiştir. Bir nevi Allah onlara öncelikli olarak nelere dikkat etmeleri gerektiğini göstermiştir. Allah’a inanmakla beraber onlar ahirette kendilerine azabın dokunmayacağını düşünüyorlardı, meleklerle inanmakla birlikte Hz. Peygamber’i teskin ve teselli eden Cebrâil’e bakış açıları olumsuzdu ve onun Resûlullah’a (a.s.) getirdiği mesaja inanmıyorlardı. Ayrıca onlar tarihin her döneminde Allah’a verdikleri sözü bozmuşlardı. Dolayısıyla imana dair bu esas unsurları düzeltmedikçe kible olarak dönülen yönün hiçbir anlamı yoktur. Bu ayet “birr”in hakikatinin iman olduğunu gösteren kapsayıcı bir ayettir. İbadetlerden bahsedilme sebebi onları vurgulamak değildir. İman olmadıkça kibleye yönelmenin de namaz kılmanın da hiçbir anlamı kalmamaktadır. Ancak yahudiler İslâm’a ve Hz. Peygamber’e karşı çıkmak adına her defasında olduğu gibi

⁶⁴ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî*, V, 40.

⁶⁵ İlgili âyet şu şekildedir:

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“İyilik (ve hayır), yüzlerinizi doğuya ya da batıya doğru çevirme değildir. Asıl iyilik; Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere iman eden, sevdiği malını Allah’ı hoşnud etmek için yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalan gariplere, isteyenlere ve boyunduruk altında bulunup hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren, namazı hakkıyla ifa edip zekâtı veren, sözleştiği zaman sözlerinde duran, hele hele sıkıntı ve hastalık hallerinde, savaşın şiddetleri esnasında sabreden kimselerin davranışlarıdır. İşte onlardır imanlarında samimi olanlar ve işte onlardır Allah’ı sayıp günahlardan korunan takvâlılar!”

yine tâli meseleye takılarak gururlarına yenik düşmüşlerdir. Çünkü kendi inandıkları ve yöneldikleri kıblenin dışında başka bir kible olabileceğini kabul etmiyorlardı. Bu da esasında onların seçilmiş olduklarını düşünmeleri ile bağlantılı bir durumdur. İki tarafın da ortak değeri olması bakımından kible ile ilgili sorun Hz. Peygamber döneminde yaşayan yahudilere mahsus olmuştur. Her ne kadar yahudiler putperestlik yayılmadan önce Kâbe'ye saygı duysalar da İbrâhîmî dinlerin kıblesi Beytül-Makdis olmuştur. Nesiller boyu bu şekilde devam eden kıblenin İslâm ile değişmesi sonucu Medîne yahudilerininin müslümanlara karşı problemleri tavırları baş göstermiş, asla müslümanların kıblesine uymayacaklarını ilan etmişlerdir.

III. Değerlendirme ve Sonuç

Medîne'ye Hicret ile birlikte müslümanlar ile yahudiler arasında birebir ilişkiler başlamış, Kur'ân-ı Kerîm'in bu dönemde inen sûre ve ayetlerinde Medîne yahudilerine dair kapsamlı bilgi ve değerlendirmeler yer almıştır. Başlangıçta çok büyük sıkıntılar yaşanmaması sebebiyle yahudilere yönelik olarak kullanılan dil ve üslup sert olmamış fakat zamanla ilişkilere bağlı olarak üslup sertleşme eğilimi göstermiştir. Bu dönemde, kendi içlerinden çıkmaması sebebiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmek adına Allah'a iftira atacak kadar ileri gitmekten çekinmemişlerdir. Yine aynı sebepten kitaplarında Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair yer alan gerçekleri gizlemişler, yer yer bu bilgileri tahrif etmişlerdir. Dünyaya düşkünlükleri ve karşılığında elde edecekleri menfaat de işlerini kolaylaştırmıştır.

Medîne yahudilerininin eleştirilmesine sebep olan fiillerin birçoğu geçmişte ataları tarafından da yapılmış, bir karakter yapısı olarak nesiller boyu tekrar etmiştir. Ancak zaman zaman farklı kültürlerden etkilenmeleri ve menfaatlerini temin etme istekleri sonucu değişik fikir ve uygulamaları benimsemişlerdir. Bunlardan biri de Medîne yahudilerince kabul edilen Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna dair iddiasıdır. Söz konusu iddianın yaygın Yahudilik anlayışında yeri yoktur ve bu sebeple bazı yahudi bilginleri Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen bu hususu kendilerine bir iftira olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Kur'ân'daki eleştirisi sadece Medîne yahudilerini kapsamaktadır. Diğer yahudilerin Üzeyr'e Tevrat'ı yeniden ortaya çıkardığı için büyük bir saygı duymaktan öte bir bakışları

yoktur. Bazı müfessirler Kur'ân'daki ifadelerin mecazî anlam taşıdığını söylese-ler de yahudilerin Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna dair iddiaları ile hıristiyan-ların Hz. İsa ile ilgili iddialarının aynı ayette geçmesi anlamın hakikî olduğunu göstermektedir.

İslâm öncesinde yahudiler arasında Cebrâil'in düşman olarak kabul edildi-ğine dair de bir bilgi bulunmamaktadır. Medîne yahudilerinin Cebrâil'e duy-dukları düşmanlık ise yine Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etme amacı ta-şımaktadır. Çünkü ona vahyi getiren, yahudilerin sırlarını bildiren ve Benî Ku-rayza ile savaşma emrini ulaştıran Cebrâil'dir. Bu şekilde Resûlullah'ın her za-man yardım ve desteğiyle yanında olması yahudilerin Cebrâil'e düşman olma-sına sebep olmuştur. Ayrıca yahudiler nazarında çok büyük öneme sahip olan peygamberlere vahyi getiren meleğin Cebrâil olması da onların genel anlamda Cebrâil'e düşman olamayacaklarına dair bir delildir. Dolayısıyla söz konusu eleştiri Resûlullah'ın nübüvvetini inkâr amacı güden ve bunu yaparken çabala-rının boşa çıkmasına sebep olan Cebrâil'i düşman gören Medîne yahudilerine yöneliktir.

Kible konusundaki Kur'ânî eleştirilere gelince, kiblenin tahviline dair emrin Hz. Muhammed'in risâleti sırasında gelmesi nedeniyle yalnızca onun çağdaşı olan yahudilere yönelik olduğunu düşünebiliriz. Medîne'ye Hicret'in gerçekleş-mesinden sonra Kâbe'nin kible olarak tayinine kadar on altı ay kible olan Beytü'l-Makdis bir bakıma İbrahimî dinlerin ortak kiblesi olarak kabul edilir. İlahî bir emirle Kabe'nin kible olarak tayini şeklinde gerçekleşen bu değişimi yahudiler gururlarına yedirememiş ve anlamlandıramamışlardır. Çünkü sadece kendilerinin mirasçısı olduklarına inandıkları seçilmiş şehir Kudüs dışında bir kible onların nazarında makbul olamazdı. Kiblenin tahvili sebebiyle sergiledik-leri sıkıntılı ve sorgulayıcı tavırlar Kur'ân-ı Kerîm'de de anlatılmıştır. Tüm bun-lar esasta Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etme amacına matuf takınılan tavırlardı. Ancak İslâm'ı ve müntesiplerini yıpratmak için giriştikleri çabaların ve yaptıkları hataların sonucu kendilerine dönmüş, sonunda yüzyıllardan beri meskûn oldukları yurtlarını da kaybetmişlerdir.

Medîne'deki Yahudilerin üç temel konu ile ilgili olarak bu farklı düşüncelere sahip olmasındaki sebepler İslâm âlimlerince çok tartışılmıştır ve gelecekte de tartışılacaktır. Biz bu tartışmaları Kur'ân-ı Kerîm ve tefsirler çerçevesinde derli

toplu olarak vermeye çalıştık. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'e karşı takındıkları inkârcı tavrı desteklemek adına bu şekilde bahaneler uydurmalarında dinî ve kültürel altyapılarının etkili olduğunu düşünülebilir. Yani Medîne yahudilerinin kökeni şayet Filistin'e dayanıyorsa elbette ki orada yaşayan üç Yahudi mezhebinden (Ferisîler, Sadukîler, Essenîler) etkilenmiş olmaları ihtimal dahilindedir. Essenîlerin hırsitiyanlardan etkilenerek Üzeyr'i Allah'ın oğlu olarak ilan etmeleri Hicaz'a göç eden yahudiler arasında biliniyor ve dile getiriliyor olabilir. Ancak Hicaz yahudilerinin kökenine dair kesin bir yargıya varmak güçtür ve bu durum söz konusu yahudi kesimin dinî anlamda farklı fikirlerinin kökenini ve sebeplerini belirlemeyi de zorlaştırmaktadır. Tevrat'a ve yazılı yahudi literatürüne göre genel anlamda yahudiler bu şekilde bir inanışa sahip olmasalar da Kur'an-ı Kerîm'in Üzeyr konusundaki net eleştirileri yahudiler içinde bir damarın bu düşüncüyü benimsemiş olabileceğini veya en azından kökeni Arabistan dışına dayandığı düşünülen Medîne yahudilerinin böyle düşündüğünü göstermektedir. Diğer iki husustaki farklılıklarının sebeplerine dair daha net çıkarımlar yapılabilmekteyken Medîne yahudilerinin Üzeyr konusundaki tutumlarının dayanaklarını keşfetmek adına geniş antropolojik ve belki de arkeolojik araştırmalar yapılması ve Medîne yahudilerinin geldiği fikrî ve dinî damarın ortaya çıkarılması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerîm'in net ifadelerle ortaya koyduğu bazı hususları kolaycılığa kaçıp başka başka şekilde tevil etme noktasında aşırı bir cesaret göstermemek de ilmî insaf ve ahlakın bir gereğidir.

Kaynakça

- Adam, Baki, "Üzeyr'in Allah'ın Oğulluğu Problemi", Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları, Pınar Yayınları, İstanbul 2011.
- Arslandaş, Nuh, Emeviler Döneminde Yahudiler, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, "Hz. Peygamber'in Çağdaş Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (MÜİFD)*, sy. 34, İstanbul 2008, s. 55-92.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Büldân: Ülkelerin Fetihleri* (trc. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 2. bs.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Medhal ilâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut 2007, 2. bs.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Muhtâr fi'r-red ala'n-Nasârâ* (thk. Muhammed Abdullâh eş-Şerkâvî), Dâru'l-Cil, Beyrut 1991.

- Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, I-X, Mektebetü'n-Nehda, Bağdad 1970.
- Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (trc. Mehmet Yolcu), I-II, Denge Yayınları, İstanbul 2012, 3. bs.
- Ebû Hayyan el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-muhît* (Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-VIII, Matbaa-ı Ebuuzziya, İstanbul 1936.
- Erbaş, Ali, *İlâhî Dinlerde Melek İnanç* (Doktora Tezi 1992), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____, "Melek", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Ankara 2004, XXIX, 37-39.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîrü'l-Fahri'r-Râzî el-müştehir bi't-Tefsîri'l-kebir ve Mefâtihî'l-gayb*, I-XXXII, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Geiger, Abraham, *Judaism and Islam*, The M.D.C.S.P.C.K. Press, Vepery 1898.
- Gökkır, Necmettin, "Kur'an'da Medine Yahudilerinin Kimliği", *X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzûlünün Medine Dönemi Sempozyumu*, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş 2013, s. 197-217.
- Güç, Ahmet, "Kible", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 364-365.
- Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, 4. Bs.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2004.
- Hirsch, Emil G., "Ezra The Scribe", *The Jewish Encyclopedia*, I-XII, Ktav Publishing House, New York (t.y.), V, 321-322.
- Hirschberg, H. Z'ew, "Arabia", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem, ts., 2. ed., II, 293-296.
- İbn Atiyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib, *el-Muharreru'l-veciz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed), I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâluddin Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (thk. Süheyl Zekkar), I-II, Daru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- Jacobs, Louis, *Jewish Law*, Behrman House, West Orange 1968.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* (thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), I-XXIV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.
- Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınları, İstanbul 2001, 2. bs.
- Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı* (trc. Nazife Şişman), İnsan Yayınları, İstanbul 2006.

- Marcus, David, “Ezra”, *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem, ts., 2. ed., VI, 652-654.
- Mukatil bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr* (trc. M. Beşir Eryarsoy), I-IV, İşaret Yayınları, İstanbul 2006.
- en-Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'ş-Şurûk, Cidde 1989, 8. bs.
- Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu, Ankara 2013, 4. bs.
- Paçacı, Mehmet, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- Serdar, Murat, “Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail)”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/13, 2008, s. 227-245.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'an* (thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), I-XXVI, Dâru'l-Hicr, Kahire 2001.
- Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, Emin Yayınları, Bursa 2011.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekavil fi vucûhi't-tevîl* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VI, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.